

CAPÍTOL 1

Com va ser l'espoli dels "Papers de Salamanca".

El 26 d'abril de 1938, el Ministro de Gobernación del General Franco, Serrano Suñer signava la creació de la "Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos" (DERD). Aquest organisme tenia encomanat en exclusiva la requisita de tota la documentació d'organismes republicans, partits, sindicats i tota mena d'entitats *"desafectas al Movimiento Nacional y sean susceptibles de suministrar al Estado información referente a la actuación de sus enemigos"*. Aquests documents s'havien de requisar de les seus d'aquestes institucions i entitats tant bon punt com les tropes franquistes ocupaven els territoris fidels a la República. La seu es va establir a Salamanca, ja que en aquell moment era la capital dels sublevats.

Aquest decret no feia res més que formalitzar institucionalment un organisme creat l'any abans, el qual ja havia començat la seva feina durant la campanya de Franco contra el País Basc i el nord de la península. Va ser en aquella campanya on es va posar en funcionament l'operatiu de diversos equips de persones que duien a terme els escorcolls des del primer moment de l'ocupació. El material era tramès a Salamanca on tenia instal·lada la seu aquest organisme. Allà la documentació era processada i se'n treia la informació que havia de subministrar als franquistes dades sobre les activitats polítiques o socials de milers de ciutadans i ciutadanes per a dur a terme la implacable repressió. Aquelles dades eren facilitades als òrgans policíacs, polítics i auditoria de guerra de l'exèrcit d'ocupació, la policia política i els tribunals militars.

Aquest organisme tenia una estructura organitzativa formada pels equips d'escorcoll, que establien seus d'operacions on concentraven el que requisaven, la primera de les quals va ser a Bilbao, i des d'on treballava un equip de classificació que mirava de treure les primeres dades per passar-les als òrgans repressors. El principal objectiu va ser l'obtenció de documents de

les institucions d'autogovern basques, i per això van destacar com a gran botí en un informe de la campanya les 113 caixes de documentació del govern basc que van trobar al port de Santander, preparades per a ser embarcades amb destí a França. També des de l'oficina de Bilbao, la Secció d'Informació aplegava adreces de locals d'entitats de les poblacions que encara no eren ocupades, per tal de poder facilitar l'efectivitat de la tasca dels equips d'escorcoll. A la seu de Salamanca treballaven els equips centrals de classificació i arxiu que s'encarregaven de la tasca principal de processament de dades i de construcció d'un fitxer que, amb les dades d'aquella campanya, als darrers mesos del 1938, ja havia assolit les cinc-centes mil fitxes.

Cal destacar que, si bé requisaven els documents de les institucions basques i republicanes, també retornaven als seus propietaris els documents que pertanyien a persones o empreses considerades favorables als revoltats.

Entre les institucions a què s'adreçava la requisita, la DERD en destaca:

1. Afers militars.
2. Política interior (Policia i ordre, Evacuats, Assistència social).
3. Intervenció estrangera (Refugiats, Ajuda material, personal i moral, Propaganda, Correspondència tramesa a l'estranger i la que se'n rebia).
4. Cultura i Propaganda (Instrucció pública en general, Esports, Conferències i actes, Propaganda i agitació).
5. Justícia (Tribunals populars, llibres de comptabilitat i d'actes).
6. Separatisme (Partits polítics del País Basc, Catalunya, Galícia, País Valencià i Centres de les institucions de les nacionalitats, universitats...).
7. Economia (Incautacions, Hisenda, Proveïments).
8. Organitzacions sindicals (UGT, CNT, AIT, SOV).
9. Activitats disfressades (DERDI, Amics de l'URSS, Comitè de suport, Lligues antifeixistes. Organitzacions femenines, Naturistes, Esperantistes, Ateneus culturals, Esports, Sectes, Teosofisme, Maçoneria).

Després de la campanya del nord, Catalunya havia de ser el gran objectiu dels franquistes per què era un territori amb govern i parlament autònoms i pel fet

que Barcelona era la seu provisional del govern de la República i del del País Basc. Així, es començà a perfeccionar l'operatiu dels equips d'escorcoll que actuaven al front d'Aragó i que en la primera ofensiva de Catalunya actuaren a les comarques lleidatanes, la Terra Alta, el Montsià i fins a la frontera del Segre i l'Ebre on s'estabilitzà el front. Tota la documentació intervinguda quedà en dos dipòsits de Lleida i Vinaròs.

Des de Salamanca, el servei d'Informació preparava el llistat d'escorcolls a fer a Barcelona. El 24 de desembre del 1938 es tenien més de mil nou-centes adreces de locals, organitzades en els deu districtes policíacs en què les forces d'ocupació dividiren la ciutat i repartits en més de sis-cents carrers. També tenien establert que, en el moment d'ocupar la ciutat, el personal de la DERD s'establiria a l'edifici situat al carrer de la Via Laietana 54, per cessió dels seus propietaris, la companyia d'assegurances "La Equitativa".

Quan després de la batalla de l'Ebre s'encetà, a les darreries de desembre del 1938, l'ofensiva final contra Catalunya, els equips d'escorcoll del front començaren a operar a les zones ocupades a partir del 8 de gener de 1939 per la plana de Lleida i cap a les comarques tarragonines, passant per la comarca de la Conca de Barberà i el Camp de Tarragona. El resultat d'aquesta requisita va ser un dipòsit de documents de 135 sacs a Linyola, de 33 sacs a Igualada i d'altres a Vilafranca del Penedès i Sant Sadurní d'Anoia.

L'endemà d'ocupar, el 26 de gener Barcelona, varen entrar les forces policials militars que s'havien de fer càrrec de la ciutat, que va estar en estat de guerra fins al mes de maig. Amb aquestes tropes van entrar-hi els equips d'escorcoll del front i la resta de personal de l'organisme, que va deixar només un petit grup a Salamanca per a vigilar les dependències. Així, un total de 50 persones, des del delegat Ulibarri als diversos caps dels equips d'escorcoll, de personal, de l'oficina de Barcelona, de classificació i de l'arxiu i la resta de personal auxiliar i els caps dels equips es traslladaren a Barcelona. A aquests se'ls afegiren, com a personal de suport, cinquanta militars del Segundo Tercio de Navarra Requeté que feia pujar a unes cent persones les dedicades a la requisita a Barcelona i la resta de Catalunya. A tot això hi hem d'afegir una

desena de vehicles requisats que s'encarregaven del transport dels equips d'escorcoll i dels documents intervinguts.

Dos dies després de l'ocupació, el 28 de gener, els sis equips d'escorcolls van començar a actuar amb intensitat intervenint cada dia camionades de sacs de documents que eren dipositades en els catorze locals que van requisar. La seu de l'organisme la van establir en una torre del carrer de Muntaner 265 i el garatge dels vehicles de transport al carrer de Llúria 153. Entre els locals de magatzem hem de destacar l'edifici del suprimit Parlament de Catalunya, que també era la seu d'una de les comissaries militars d'ocupació. El comandament de les forces d'ocupació del general Eliseo Álvarez Arenas tenia la seu al Palau Robert, antiga seu del Departament de Cultura del Govern català, situat a la cruïlla de la Diagonal amb el Passeig de Gràcia. L'auditoria de Guerra de l'exèrcit d'ocupació tenia la seva seu al Palau de Justícia, antiga seu del Tribunal de Cassació de Catalunya.

Des de l'oficina de Barcelona se seguien dirigint les tasques de requisita a la resta de l'estat i l'elaboració de fitxes d'antecedents polítics que eren lliurades a la policia i els tribunals militars que estaven en plena tasca de repressió. En ser tan gran el volum de documents requisats, que cada dia representaven camionades de sacs que eren portats als magatzems, era impossible anar processant-la puntualment malgrat el gran nombre de persones dedicades exclusivament a aquella feina. Per això van optar per triar, de cada escorcoll, els documents significatius o els llistats o fitxes que trobaven que més fàcilment els donaven dades, que eren elaborades per l'oficina i trameses diàriament als diversos organismes repressius.

Com a Bilbao, la DERD es va dedicar a retornar als seus propietaris documents i biblioteques que durant el període de guerra havien estat requisats a persones, normalment de dretes, que havien fugit al costat franquista. Per això, publicaren als diaris de Barcelona llistes de noms per tal que poguessin anar-los a recollir després d'acreditar-se com a persones "afectas" amb avals dels caps locals del movimiento.

En aquest període es van arribar a fer uns dos mil escorcolls per tota la ciutat, fins al 7 de juny en què es féu el darrer. El mes de febrer se'n van fer cap a tres-cents, tot i que en aquell mes es van fer els de més volum. El nombre arribà al punt més alt el març. Des d'aquell moment el personal destinat a Barcelona quedà reduït, en ser-ne desplaçat una part cap a la nova ofensiva que portà a la caiguda de la resta de fronts que mantenia la República. En concret, Madrid i València.

Els primers dies les accions es van centrar en diaris, revistes, llibreries i impremtes més importants i a precintat els seus dels edificis dels organismes del govern de Catalunya, del de la República i del d'Euskadi. Els escorcolls i la retirada de documents es van fer els dies següents. Després de l'escorcoll dels edificis oficials i de les seus dels principals sindicats i partits començava el dels domicilis de responsables i dirigents que els semblava que podien tenir documentació important. Així, després d'escorcollar el Palau de la Generalitat, seu del Govern de Catalunya, es varen començar a fer escorcolls en els domicilis dels consellers i del president, així com dels diputats i de la presidència del Parlament català.

Els organismes que s'encarregaren de la persecució política, tant la policia com ara les milícies de la Falange, també intervingueren documentació en les seves actuacions en la persecució de persones. Aquesta era lliurada després a la DERD, que centralitzava la requisita.

La destrucció de llibres i publicacions

Una de les tasques dels ocupants era la retirada de tota publicació o llibre que fos considerada contrària al Movimiento Nacional franquista. Aquesta tasca no només era encomanada a la DERD sinó, sobretot, al departament de *Prensa y Propaganda* de la Falange que tenia encomanat esporgar o, com en deien els franquistes, "*la depuració*" de totes les biblioteques públiques, d'institucions culturals, dels fons editorials i de les llibreries. La DERD retirava deu exemplars de cada llibre i publicació i la resta era destruïda com a pasta de paper. Com hem pogut comprovar, el producte de la venda a les papereres era destinat a

finançar les tasques d'aquest organisme. A Barcelona, com s'ha pogut documentar, només la DERD va destruir, com a mínim, més de setanta-dues tones de publicacions. El conjunt del que es va destruir en els primers mesos de l'ocupació de Catalunya va ser molt més gran, ja que hi hem de sumar una quantitat molt superior destruïda per *Prensa y Propaganda*, que era l'organisme encarregat expressament de la destrucció de llibres, de fons editorials, de llibreries i de "depurar" les biblioteques.

Els primers dies van ser escorcollats els diaris *la Batalla, el Treball, Solidaridad Obrera, La publicitat, La veu de Catalunya, El Diluvio, el Día Gráfico, la Noche, La Humanitat* o revistes com ara *Tiempos Nuevos, Moments, La Revista Blanca, Mujeres Libres*. Les llibreries Catalònia, Bosch, Bastinos, Castells, i la majoria d'editorials i impremtes. Respecte als partits destaquen per la seva importància els escorcolls a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), Acció Catalana Republicana, Estat Català i Unió Democràtica de Catalunya (UDC). Els grups anarquistes de la Confederació Nacional de Treball (CNT) i la Federació Anarquista Ibèrica (FAI). Entre els altres sindicats s'ha de destacar la Unió General de Treballadors (UGT) i el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI). En algunes de les seus centrals dels sindicats, com ara les de la CNT, la FAI o el CADCI, l'escorcoll va durar una setmana a cada lloc i en van ser retirats diversos camions plens de sacs amb documents.

Entre les institucions culturals escorcollades hem de destacar l'Ateneu Barcelonès, L'Ateneu Enciclopèdic Sempre Avant, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'Ateneu Politècnicum, el Teatre del Liceu, l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, corals com ara l'Orfeó l'Eco de Catalunya, entitats esportives o bé l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, a la qual es va tancar la biblioteca infantil Apel·les Mestres i es destruï tota l'edició del llibre de Ferran Soldevila "La Història de Catalunya en llengua catalana" preparat per a ser repartit als infants de les escoles catalanes. Entre les entitats lliurepensadores trobem els escorcolls de centres espiritistes i de teosofia, o naturistes com Pentalfa, dirigida pel professor d'origen italià Nicolás Capo. De la casa d'aquest darrer, que era promotor d'una revista i de nombroses

publicacions vegetarianes i de trofologia, se'n van endur tota la seva biblioteca i vora una tona de publicacions repetides que van ser destruïdes en una indústria paperera.

Entre els organismes en què es van requisar més documents hem de destacar les diverses dependències del govern català. Només de la seu del Consell d'Economia de Catalunya, situada a l'edifici de la Rambla de Catalunya 83, es van retirar, el 22 i 23 de març de 1939, quatre camions de documents. Entre els partits polítics més afectats hi va haver Esquerra Republicana de Catalunya, amb una seixantena d'escorcolls en diferents locals, i el Partit Socialista Unificat de Catalunya amb una norantena. D'aquest darrer es van retirar, d'una de les seus que tenia, concretament a l'edifici de la Pedrera del passeig de Gràcia de Barcelona, vint-i-dos sacs de documents. Quant als sindicats, la Confederació Nacional del Treball i l'organització política llibertària afí, la Federació Anarquista Ibèrica, van patir una requisa molt important. De la CNT s'escorcollaren cent cinquanta locals i a la seu de la Via Laietana 32 l'escorcoll va durar una setmana, com a la seu de la FAI al número 30. Entre els dos locals es van endur vuit camions de documents. Un altre sindicat que va ser objecte d'una gran requisa va ser la seu principal del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, sindicat nacionalista amb un gran arrelament i un gran patrimoni dels diversos serveis i cooperatives dels seus afiliats. L'escorcoll de l'edifici central de la Rambla de Santa Mònica 25 també va durar una setmana i es van endur cent vuitanta sacs de documents. Això ens dóna la mida d'aquella operació de requisa sense precedents.

La maçoneria

Paral·lelament a la DERD es va constituir un organisme anomenat "Servicios Especiales" que tenia la tasca de requisar tota la documentació dels organismes maçònics i que era dirigit pel mateix Marcelino Ulibarri. A Barcelona, els guàrdies civils d'aquesta secció escorcollaren l'Ateneu Fènix al Portal de l'Àngel, seu de la Gran Logia del Nordeste i la Lògia de Catalunya entre d'altres. Dels 41 escorcolls en domicilis de maçons destaquen els de Roc Boronat i Font, membre de la Logia Liberación i després de la lògia Themis. En

aquestes intervencions es va tenir cura de requisar tota mena d'elements simbòlics del ritus maçònic, des dels mandils dels seus membres fins als mobles de les lògies. Avui encara es pot veure a la darrera seu d'aquest organisme, a l'edifici de San Ambrosio, una lògia recreada pels franquistes amb aquests objectes de manera absurda, com a burla a aquesta organització, que no s'entén com encara es manté.

Darrers temps de l'oficina de Barcelona i el trasllat a Salamanca

Des del mes de març es van començar les gestions per a traslladar l'oficina central a l'edifici situat al carrer Princesa 21 de Barcelona, on es disposava d'un ampli espai per a arxiu i d'uns grans baixos per a magatzem. Tot i això, en trobar-se que, d'una banda s'acabaven els escorcolls i que, d'una altra, amb la caiguda dels diversos fronts es recollien milers de quilos de documents, el 24 de maig Ulibarri va decidir de concentrar tota la documentació a la seu de Salamanca i deixar, transitòriament, una oficina d'enllaç a la nova seu.

Així, es va començar a embalar la documentació i a anar tancant els diversos locals i l'oficina del carrer de Muntaner. Es va comptar que en vuit magatzems de la ciutat tenien 3.500 sacs de documents, a banda dels classificats a l'oficina i del material maçònic que, en part, havia estat tramès per camió a Salamanca. Durant diversos dies es va procedir a carregar fins a dotze vagons de ferrocarril de càrrega, que van sortir cap a Salamanca entre el 21 de juny i el 5 de juliol de 1939, i que sumaren més de cent quaranta tones. Els dipòsits de Tarragona, Igualada i Lleida van ser tramesos directament per transports militars a Salamanca. L'oficina de Barcelona es va mantenir fins al mes de setembre, en què se n'ordenà el trasllat a les dependències centrals de la capital castellana. El 8 d'octubre es féu el trasllat definitiu dels documents i l'arxiu de l'oficina. La darrera tramesa de documents, arribats a Barcelona des de diversos pobles de Catalunya a darrera hora, es va fer el 13 de febrer de 1940. Podem calcular que, pel cap baix, el volum total de documents requisats a Catalunya va ser de cent-seixanta tones. Cal dir que no només requisaven llibres i documents, sinó que també s'enduien els tampions de les entitats i les banderes. Encara avui es conserven una seixantena de banderes catalanes i d'entitats provinents de

Catalunya. Això demostra que la requisita, a banda de ser una eina repressiva, també tenia per a ells un significat de botí de guerra dels vençuts.

En tancar la seu de Barcelona, el cap de l'oficina va trametre una carta al seu cap, Ulibarri, en què després de comentar que havia arribat l'hora de treure la informació de la documentació per utilitzar-la en la repressió dels ciutadans, acabava dient "me alegro mucho al ver como se van apretando las clavijas"

La requisita a la resta de Catalunya

Com ja hem vist, una part dels pobles catalans van ser escorcollats pels equips de la DNED mentre avançaven les ofensives d'abril de 1938 i de gener de 1939 fins que arribaren a Barcelona. En concentrar-se els esforços a la capital catalana, el delegat del servei, Marcelino Ulibarri, va trametre, el febrer de 1939, una circular a tots els ajuntaments catalans en què se'ls requeria a lliurar documentació del període republicà. El resultat va ser desigual, depenent de la diligència de cada un. De tota manera, es pot comptar que més de cent cinquanta ajuntaments catalans van trametre documents a la seu d'aquest organisme a Barcelona.

El País Valencià i les Illes Balears.

La DERD no va intervenir documentació a les Balears. La raó és, en primer lloc, que l'ordre de requisar documents va sorgir a mitjans de 1937, quan ja havien triomfat els militars a llocs com Mallorca. En els primers moments es va destruir la major part de documents. De tota manera, hem d'atribuir a la insularitat el fet que els equips no arribessin a Eivissa i a Menorca, que van ser ocupades posteriorment.

Pel que fa al País Valencià, la requisita s'inicià amb l'ofensiva franquista d'abril de 1938, amb l'ocupació del Maestrat i la Plana, i es deixaren dos importants dipòsits de documents a Vinaròs i Castelló de la Plana. La definitiva ofensiva va començar amb l'entrada de les tropes a València, el 26 de març. Es va establir una oficina a València i una altra a Alacant.

Des de València es va fer la requisita de documents de la ciutat amb cinc equips d'escorcoll i una oficina situada al Liceo de Levante, entitat maçònica situada al carrer del Comte de Montornès 19. La documentació maçònica va sortir cap a Salamanca en dos camions, el 16 i 18 d'abril de 1939. La resta de documents ho féu en tres vagons de càrrega de ferrocarril, el 28 de setembre, quan ja s'havia acabat la tasca a la ciutat i s'havien recollit els documents que els pobles valencians havien fet arribar a aquella oficina, arran de la crida feta mitjançant una circular que se'ls va trametre. Després de tancar l'oficina encara restà treballant, voluntàriament durant uns mesos, l'advocat Pascual Serrano. A Alacant se situà una oficina, dirigida per l'advocat Manuel Ignacio Senante, del 8 d'abril al 20 de juny. En la primera etapa d'escorcolls, l'actuació es va centrar en la ciutat i les poblacions veïnes. Destaquen els escorcolls en organismes maçònics, dels quals es va intervenir l'arxiu de la lògia Constante Aloma, entitats republicanes i una gran part d'escorcolls a domicilis particulars on es van intervenir, sobretot, llibres polítics i de literatura. Entre agost i novembre van sortir d'Alacant cap a Salamanca quatre vagons amb càrrega de documents. Des de juny van quedar, com a responsables de l'oficina d'escorcolls alacantina, Miquel Alemany i Francesc Mira, que van treballar fins l'abril de 1943 en què es va tancar definitivament l'oficina.

Al servei de la repressió

La major part de la documentació ja havia estat transferida a Salamanca els primers mesos de 1940, quan Marcelino Ulibarri va dir que hi havia emmagatzemades al dipòsit dels Dominics, on es portaven tots els sacs que arribaven dels fronts per classificar, 800 tones de documents. Això ens dóna la dimensió d'aquesta operació de requisita duta a terme per un règim feixista, no comparable ni amb les que es van dur a terme per l'Alemanya nazi.

Acabada la guerra i duta tota la documentació requisada en les darreres zones ocupades pels franquistes, es va emprendre la tasca de classificar els documents. Tot i que el que feien no era classificar-los, sinó triar-los i cercar documents on hi hagués referències de persones que poguessin ser significatives per la seva ideologia. Per a ells era prou de trobar una referència

que una persona pertanyia a un sindicat o a un partit, que era subscriptor d'alguna publicació, soci d'una cooperativa o d'ateneu republicà. En trobar aquestes dades s'obria una fitxa a nom de la persona i es guardava el document en un arxivador per a tenir-lo com a "prova" del "crim". Algunes vegades la fitxa era oberta per coses tant inversemblants com ara que una persona figurava com a donant de diners en una col·lecta en pro dels damnificats d'un terrible bombardeig a la ciutat de Lleida. El fet de sortir el nom en un diari comunista li va representar tenir una fitxa al seu nom. Per tant, la classificació era més aviat un processament de documents, ja que no s'arxivaven d'acord amb un ordre temàtic sinó sense ni ordre ni concert, posades en un determinat lligall per a poder ser trobades si es demanava un informe d'aquella persona. Per això, en els lligalls de documents que es conserven a la seu d'aquell organisme hi ha un desordre temàtic inexplicable. Pròpiament l'ordre anava en relació a les fitxes personals.

En aquella tasca hi van treballar un centenar de persones, moltes de les quals dormien en l'edifici del col·legi de San Ambrosio de la ciutat castellana, que es transformaria anys més tard en la seu d'aquell organisme policial. S'ha comprovat que la tasca de processament va durar fins el 1958, i es va completar un fitxer immens de tres milions de fitxes personals. Aquell fitxer va servir per fer informes d'antecedents polítics que es trametien als tribunals militars, els jutjats de responsabilitats polítiques que s'encarregaven de la repressió econòmica i els tribunals de depuració de funcionaris que volien netejar l'administració de tota persona que no fos "afecta" al nou règim.

A banda del gran fitxer que anomenaven d'"antecedentes politico sociales", la secció de "Servicios Especiales" va confeccionar un fitxer amb 190.000 fitxes, centenars d'expedients personals i milers d'informes sobre suposats antecedents maçònics de persones. Entre els documents considerats maçònics és sorprenent trobar-ne d'entitats que no hi tenen res a veure, com ara la comunitat jueva de Barcelona, l'Església Evangèlica, el Rotary Club o entitats espiritistes i teosòfiques. Aquest garbuix només s'explica pel fet que el franquisme aplegava al seu si els sectors antimaçònics de l'Església Catòlica que els consideraven part del complot maçònic contra "la España Tradicional,

Unida y Católica” que defensaven. En les seves paraules: “el contubernio judeo masónico”.

També serviria per a subministrar material a un nou tribunal polític, el “Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo” (TERMC) que tindria com a primer president el mateix Marcelino Ulibarri, que jutjava les persones pel fet d’haver tingut algun càrrec en la maçoneria o en partits polítics. El tribunal obria les causes a partir dels expedients d’antecedents que feien des de la DERD a Salamanca, partint de les dades del gran fitxer. En fou hereu el “Tribunal de Orden Público” (TOP), creat per la llei de 2 de desembre de 1963, que el va subsistir com a tribunal de repressió política fins a la fi del franquisme.

A la mort de Marcelino Ulibarri, la DERD passà a denominar-se “Delegación Nacional de Servicios Documentales” (DNSD), nom que va conservar fins a la seva supressió per decret del 28 d’octubre de 1977. Així deixava d’existir un organisme que havia estat un element imprescindible de l’aparell repressiu franquista. No tenia raó de ser des de la legalització de les organitzacions sindicals i polítiques i el restabliment de les institucions d’autogovern de Catalunya que s’havia encarregat de reprimir utilitzant els arxius que els havia requisat.

Què hi ha avui a Salamanca?

Actualment, el que se’ns presenta com l’“Archivo Nacional de la Guerra Civil” és, de fet, l’arxiu de la “Delegación Nacional de Servicios Documentales” (DNSD) quan s’anomenava “Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos”, i la secció maçònica anomenada “Servicios Especiales”, fins que es va dissoldre l’organisme que el va succeir, anomenat “Servicios Documentales”.

Dispersió, destrucció i desordre

Per tenir una idea del que encara s'hi conserva –gairebé trenta anys després de la mort del dictador Franco– hem de conèixer les vicissituds passades durant els seixanta-sis anys anteriors. El 1940, quan es va intentar traslladar la DERD de Salamanca a l'Escorial, més a prop de Madrid, es van comptabilitzar unes mil tones de documents, cosa que va desaconsellar-ne el trasllat. D'aquell volum, que en bona part eren les 800 tones de sacs encara per classificar que es trobaven en el magatzem de Santo Domingo, avui en resta ben poc.

Dels dotze vagons plens de documents que van sortir de Barcelona, amb els lligalls catalans que es conserven avui amb prou feines n'ompliríem un. Això posa en evidència que no es va preservar un patrimoni documental –com es pretén dir– sinó que se'n va destruir la major part.

Pels estudis realitzats sobre el fons actual que resta a Salamanca, sembla que quan es feia la tria de documents una bona part o es destruïa¹ o passava a formar part d'altres fons de l'Estat franquista, com el “Servicio Histórico Militar” o la “Causa General”. També el fons de llibres va ser la font que va proveir biblioteques d'organismes franquistes de caràcter repressiu.

Un fet que sorprèn sobre la distribució dels documents als lligalls és el seu aparent desordre, ja que la documentació es classificava sistemàticament en funció de les fitxes d'antecedents polítics. A més, el fons està distribuït teòricament en uns apartats, que en el cas de la documentació catalana són els de Lleida, Barcelona i Vinaròs, els punts de requisita que en principi es van establir. Amb tot, es pot comprovar que hi ha documents catalans als fons de Madrid.

Archivo «de la Guerra Civil»?

Entre la documentació de particulars es pot trobar des de correspondència privada, correspondència entre intel·lectuals o polítics i biblioteques senceres com les requisades a Antoni Rovira i Virgili, Antoni Xirau, Joaquim Maurín o

¹ Aquests estudis han posat al descobert que en els anys que es va processar la documentació es van extreure diverses tones de paper que qualificaven d'inservible i que es van destinar a fabricar els milers de fitxes i la gran quantitat de paper necessària per recollir els antecedents i fer els informes.

Nicolás Capó. En un arxiu policíac i polític com aquest, s'hi troba un conjunt de llibres de literatura catalana de la fi del segle XIX i fins el 1939 sorprenent.

En els darrers temps dels "Servicios Documentales", a les darreries del franquisme, Teresa Rovira, filla del que fou vicepresident del Parlament de Catalunya, Antoni Rovira i Virgili, s'hi va adreçar per reclamar la devolució del patrimoni del seu pare. Mentre aquest organisme negava que l'haguessin intervingut ja s'havia retornat la documentació privada del polític republicà Giner de los Rios o la d'Azaña a les respectives famílies.

De la diversitat de documentació que es conserva, la majoria no té res a veure amb la guerra, ja que la que feia referència als fets bèl·lics va ser triada i traslladada a l'"Archivo Histórico Militar". A banda dels documents públics i d'institucions, podem trobar-hi cartes íntimes de persones, llibres de tota mena de biblioteques particulars i documentació diversa de les organitzacions polítiques, sindicals i socioculturals. Una part important d'aquesta documentació no pertany ni al període republicà, ja que molts ateneus o sindicats intervinguts tenien un arxiu des de la seva creació en el segle XIX. Entre els llibres hi ha un bon nombre de llibres de la literatura catalana que demostra la voluntat de repressió de la nostra llengua duta a terme pels franquistes.

Els arxius legítims que resten buits

La no restitució del que resta dels documents arrabassats ha impossibilitat en bona part refer els arxius d'institucions i particulars, com és el cas del legítim Govern de la Generalitat de Catalunya o del vicepresident del Parlament català, Antoni Rovira i Virgili.

En el cas d'institucions polítiques com el Govern i el Parlament de Catalunya, en ser suprimits durant trenta-nou anys, tampoc no van conservar cap documentació sobre el destí dels documents intervinguts. Encara avui, a l'arxiu de la cambra catalana no es conserva cap document anterior al 1939, fora dels

pocs que van salvar alguns treballadors o persones vinculats al Parlament. L'ordenació de la documentació de la Generalitat de Catalunya va suposar haver de triar-la d'entre la de milers de lligalls de procedències diverses per anar refent la composició original, i això que bona part dels documents no han estat localitzats o són dispersos en fons com el de la "Causa General", a banda dels que es van destruir en el procés de «classificació» a Salamanca.

En el cas dels partits, sindicats o entitats socials i culturals suprimits es va perdre qualsevol document o rastre i els propis afiliats o dirigents no van ser conscients del seu destí. Actualment, cap dels grans sindicats catalans d'aquella època conserva l'arxiu de documents anteriors a 1939: ni la CNT, ni la UGT, ni el CADCI. Tots els sindicats catalans i alguns partits polítics afectats n'han sol·licitat la devolució.

El silenci de l'Estat

Hem constatat també que si no hi ha més persones descendents dels espoliats que no han reclamat el retorn dels documents és perquè desconeixen que va ser la DERD qui els va arrabassar l'arxiu o la biblioteca. L'actitud de l'Estat d'amagar el contingut de l'arxiu, i fins i tot el caràcter d'arxiu d'un organisme repressiu, no té cap altre objecte que fer passar temps per no retornar els documents als seus propietaris. Només l'Estat franquista podia retenir per la força aquella documentació, que es feia servir amb finalitats policíiques.

És paradoxal la negativa actual de l'Estat a retornar els documents requisats als afectats que ho reclamen: contrasta amb el fet que el règim franquista hagués tractat millor els seus partidaris -als quals va retornar els documents requisats durant el període de guerra- que no l'actual estat democràtic. Fins que no es restitueixi el patrimoni espoliat, aquest Estat no haurà acomplert un deure de justícia amb els ciutadans perseguits pel franquisme: el deure de retre homenatge i honorar els qui van patir persecució i que encara es veuen rebutjats.

